

De Gelderse edelman Maarten Schenck van Nijdeggen wist meer dan tien jaar zijn stempel op de Tachtigjarige Oorlog te drukken. Gedreven door familiale strijd greep hij zijn kansen en baande zich als militair ondernemer een weg naar roem, macht en rijkdom. Tijdgenoten bestempelden hem als: schrik van Nijmegen, God van de Overijsselse Malcontenten, heerser over Maas en Rijn, hoop van het hertogdom Gelre en sleutelfiguur in de Keulse Oorlog. Hij werd gezien en gesteund door Europese vorsten en groeide uit tot pijler van de kersverse Republiek der opstandige Nederlandse gewesten.

Een brief van Maarten Schenck

Opstand bedreigt Gelderse landadel

gault schryfft

In mijn biografie 'Maarten Schenck van Nijdeggen, Carrière in Oorlogstijd' besteed ik uitgebreid aandacht aan familierelaties, omdat de positie die Maarten met zijn vrouw binnen de Gelderse landadel inneemt van belang is voor hun wel en wee. Het boek is een weergave van tot nu toe gevonden bronmateriaal, waarbij de bronnen veelvuldig zelf het woord voeren. Een voorbeeld van zo'n archiefstuk is een brief van Maarten Schenck aan Dirk Vijgh uit 1581¹. Ik vond het stuk en verdere correspondentie erover nadat het boek gedrukt was.

Zo slecht leesbaar als het was, 'omtrentz het gault schryfft ende nyewaill leesbaer' geeft het toch inzicht in de argumenten van Schenck om in dienst van de Spaanse koning te zijn.

Dirk Vijgh, heer van Soelen is schepen in Tiel en ambtman van de Neder-Betuwe. Omdat Vijgh een ver familielid van Schencks vrouw is, noemt deze hem zijn zwager. Vijgh kreeg van een officiële bode uit Emmerich een in Blijenbeek geschreven brief van Schenck. Onmiddellijk slaat hij alarm en richt zich tot het Hof van Gelre in Arnhem. Het betreft een brief van de vijand, aldus Vijgh, die hem probeert over te halen om de zijde van de vijand te kiezen. Hij en zijn raadvrienden hebben

geprobeerd het 'gault schryfft' te ontcijferen en sturen hun kopie. Vijgh heeft de gezworen Kleefse bode uit Emmerich in Tiel ondervraagd en vraagt wat hij verder met hem moet doen. De bode, aldus Vijgh, had naast de brief uit Blijenbeek de opdracht om een aantal gevangenen vrij te kopen en zou daarvoor de volgende dag voor het gerecht in Leerdam moeten zijn. Omwille van het landsbelang heeft hij hem vastgehouden.

Brief van Schenck

Om de tijdsgeest invoelbaar te maken, geef ik Schencks brief hier zo volledig mogelijk weer: Edele, eerbare, manhaftige, gunstige, lieve zwager. Uw gezondheid is mij lief en ik verneem graag dat het met uw huisvrouw goed gaat. Ik heb vernomen dat u in Nijmegen gevangengenomen bent en mijn zwager weet nu wel hoe gunstig de prins van Oranje en graaf Johan van Nassau mijn zwager gezind zijn. Mijn zwager kan zien wat de Staten, die schelmen, van plan zijn. Want zij zijn al begonnen om alle adellijke huizen af te breken en te slechten. Zij willen de adel geheel wegvagen als zij aan de macht blijven. Als het God behaagt zal Zijne Koninklijke Hoogheid [de Spaanse koning Filips II] spoedig in eigen per-

soon komen. Hij is al met een troepenmacht in Milaan en er ligt in Portugal een grote Armada gereed om land en water in te nemen. Dus lieve zwager, het is zaak dat de adel stand houdt. Koning en keizer hebben de adel gemaakt om land en lieden te besturen. Lieve zwager, de Staten, die schelmen, beweren dat zij strijden omwille van het geloof. Dat liegen zij, want Zijne Majesteit staat mij toe dat ik op mijn huis mag geloven [godsdienstvrijheid]. Die schelmen hebben niets anders voor ogen dan Zijne Majesteit uit zijn land te zetten, zoals wel blijkt. Zij gaan immers met de Fransen samenwerken en belegeren de stad Kamerijk. Ik hoop echter dat de stad binnen veertien dagen de onze zal zijn. Nu lieve zwager, mijn informant weet hoe de zaken ervoor staan en mijn zwager heeft een huis vol kinderen die hij vandaag of morgen tot grote lieden maken moet. Dus begeeft u, lieve zwager, in dienst van Zijne Majesteit. Want als mijn zwager naar onze zijde over zou willen gaan en zou de stad Tiel meenemen, dan zouden wij eeuwig rijk worden 'ende wolde die kertzsen dreger dan recht eryltsen' [sneer naar lieden van lagere geboorte]. Ik verzoek mijn lieve zwager hierover na te denken en mij een vriendelijk [positief] antwoord te schrijven en wens mijn

Maarten Schenck van Nijdeggen

Carrière in oorlogstijd

Voorpagina biografie Maarten Schenck

zwager en zijn huisvrouw veel goeds. Ik ben zojuist uit Friesland gekomen. Ik zou mijn zwager anders al eerder geschreven hebben. U kunt deze bode vertrouwen. Verder is er hier nieuws dat het huis Geijsteren geslacht is en

Maarten Schenck van Nijdeggens militaire carrière is als een stormachtige rit door het Europese krachtenveld van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Van Willem van Oranje tot de koningin van Engeland, de aartsbisschop van Keulen tot de keizer van het Roomse Rijk, allen komen op zijn pad. In Staatse dienst (1575-1579) maakt hij zich meester van kasteel Blijenbeek in Afferden (L). In Spaanse dienst (1579-1585) is hij de vrees van de opstandige troepen van Willem van Oranje. Weer in Staatse dienst (1585-1589) groeit hij uit tot hoop van het opstandige hertogdom Gelre, spil van het Overkwartier en pijler van de prille Republiek der Nederlanden. Naast zijn militaire carrière probeert Schenck zijn aanzien te versterken door te trouwen met een dochter van de kasteelheer van Arcen, Dirk van Gelre, een neef van hertog Karel van Gelre.

Op Nijmegen heeft hij het meerdere malen gemunt. In 1581 wordt zijn broer Peter gevangengehouden in de Nijmeegse Wiemelpoort. Als f. 6000 losgeld niet afdoende blijkt, neemt hij een belangrijk Nijmegenaar gevangen voor gevangenenruil. In 1584 en 1585 doet Schenck pogingen om het strategisch gelegen Nijmegen eerst in Spaanse en vervolgens in Staatse macht te krijgen. Een aanval op de stad in 1589 wordt hem uiteindelijk fataal.

Handwritten text in Dutch, likely a letter or official document, written in a cursive script. The text is dense and covers most of the page.

Handwritten text in Dutch, likely a letter or official document, written in a cursive script. The text is dense and covers most of the page.

De brief van Maarten Schenck (Gelders Archief 0124 inv.nr. 829 brief 8638 p. 5 en 6)

dat er dezelfde plannen zijn voor de huizen Ar-
cen en Well en voorts alle andere huizen van
edelen. Hiermee bevelende, te Blijenbeek de
19de april 1581. Maarten Schenck van Nijdeg-
gen, koninklijke majesteit veldmaarschalk en
overste. Uw gunstige lieve zwager.

Bekentenis van de bode

Raadsheren van het Hof van Gelre zijn be-
nieuwd naar de aanvalsplannen van de vij-
and. Zij verzoeken Vijgh om de bode nog-
maals, buiten pijn, te ondervragen. Vijgh doet
dit, maar komt niet veel meer te weten dan
bij eerdere ondervragingen, namelijk:
De Emmerichse bode Willem Otten zegt dat hij
de brief op Blijenbeek uit handen van Maarten
Schenck ontvangen heeft. Verder dat hij van
Schenck geen andere mondelinge opdracht
kreeg dan de heer van Soelen en zijn vrouw
veel goeds toe te wensen. Hij heeft daarna

bij de secretaris van Schenck geïnformeerd of
hij met deze brief geen problemen in Tiel zou
krijgen. Waarop deze gezegd heeft, neen.

Feiten

Dirk Vijgh heeft in 1581 inderdaad in Nijme-
gen gevangen gezeten. Hij werd opgepakt
wegens vermeend verraad, ontsnapte en
raakte daarna in allerlei financiële conflicten
verwikkeld. Volgens Schenck waren noch
Willem van Oranje, noch diens broer Jan van
Nassau, stadhouder van Gelre, bij machte
om hem te helpen. Alle andere feiten uit de
brief kloppen ook aardig. Het bestuur van het
Kwartier van Nijmegen kreeg op 30 april 1581
een herhaalde opdracht van de raad der Ge-
unieerde Provinciën om de huizen Well, Blij-
enbeek, Geijsteren, Ter Horst en Kriekenbeek
te slechten. En Filips II stuurde in die periode,
met steun van de paus, inderdaad een grote

In 1586 werd de vesting Schenckenschans door Maarten Schenck van Nijdeggen aangelegd. De vesting had een grote betekenis in het strategisch belangrijke gebied rond de splitsing van de rivieren Rijn en Waal en werd als 'toegangspoort' tot de Republiek lange tijd als onneembaar gezien. Let op: Het noorden is onder. De hoofdstroom van de Waal lag destijds ten zuiden van Schenckenschans (uit: Johan Blaeu, Schansen en forten, 1649)

Armada naar Engeland. Of de koning zelf deze expeditie wilde leiden valt zeer te betwijfelen. Kamerijk werd vanaf september 1580 door landvoogd Alexander Farnese, prins van Parma belegerd. De door de opstandelingen aangestelde 'vorst van de Nederlanden', de Franse hertog van Anjou, ontzette de stad in augustus 1581. Dat laatste en dat de Engelse koningin Elisabeth erin slaagde de Armada een vernietigende nederlaag toe te brengen kon Schenck in april 1581 nog niet weten.

Slot

Niet zozeer de geloofskwestie, maar de bedreigde positie van de adel in de opstandige gewesten komt als argument voor partijkeuze in de brief van Schenck aan Vijgh naar voren. Schenck is goed op de hoogte van de binnenlandse en buitenlandse actuele situatie en hij heeft een punt als hij beweert dat alle adel-

lijke huizen opgeofferd gaan worden. Vijgh ontvangt de brief in het bijzijn van zijn raadsvrienden. Hij lijkt niet veel anders te kunnen doen dan alarm slaan en op die manier zijn positie in het kamp van de opstandelingen verstevigen. Opmerkelijk is overigens dat de kersverse stadhouder van Gelre, Willem van den Bergh, een zwager van Willem van Oranje, in 1581 eenzelfde verzoek maar dan omgekeerd aan Maarten Schenck richt². Namelijk of Schenck de zijde van de opstandelingen wil kiezen. Ook hier wordt nadrukkelijk gezinspeeld op de positie van de landadel. Meer hierover is in mijn biografie over Maarten Schenck te lezen.

Olga van den Broek

1. Gelders Archief 0124 inv.nr. 829 brief 8638
2. Archief Huis Bergh inv.nr. 440